

БОГОСЛОВЉЕ

ИЗДАЈЕ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
У БЕОГРАДУ

Година XXI (XXXVI)

1977.

Свеќа 1 и 2

др Благота Гардашевић

КАНОНСКИ ОСНОВИ ЗА СТИЦАЊЕ АУТОКЕФАЛНОСТИ У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

По догматском учењу Црква је једна, јер је и глава Цркве једна — сам Господ Исус Христос (Јн 18, 36; I Петр 5, 4; Јевр 13, 20 и др.). Али, иако је Црква једна њој је намењено да обухвати целу земаљску куглу — целу васељену (Мт 28, 19). Земаљско делење Цркве на самосталне управне заједнице не стоји у противречности са њеним јединством.

Једини субјекат црквене власти је Исус Христос, који ту власт на земљи предаје својим апостолима док су везани у заједничкој љубави. Апостоли су предали део власти, управни део, старешинама појединих центара које су оснивали ради ширења хришћанства, а сви су заједнички делали у питањима која су се тичала целе Цркве. По апостолском примеру и њихови наследници свето су чували примљено учење, јединство духа и међусобне љубави, али у својим областима самостално су саборски управљали у духу Христове науке и тако на мањем простору оличавали целу Цркву. Значи, Црква се још од апостолског времена и током првих векова хришћанске историје развијала из посебних центара и тако стварала неколико обласних цркава, са посебним националним особинама, различитим по облику свога меснога устројства и са самосталном управом (I Кор 16, 19). Према томе, аутокефалне цркве постојале су још од апостолског доба, само под називима „црква“ некога места — „Јерусалимска“, „Ефеска“, „Коринтска“ и друге, док се сам термин „аутокефалија“ у црквеном језику јавио много касније.

Православна црква је после деобе цркава задржала особине децентрализације, у смислу црквених канона (ап. 34; I вас. саб. 6; II вас. саб. 2 и 3; III вас. саб. 8; IV 17, 28), али је сачувала истинско хришћанско учење о јединству Цркве. Она је, дакле, по догматском учењу једна, иако је раздељена на неколико самосталних цркава (Посланица источних патријараха од 1723, чл. 10, део I, одговор 85, Москва 1848). Такво уређење Православне цркве, фигуративно би се могло упоредити са уређењем једне федеративне државе у којој су све државе, које улазе у састав те федерације подчињене једном заједничком циљу и органима савезне управе који се старају да се јединство очува ради

постизања заједничког циља. Ово јединство Цркве је духовно и изражава се на видљив начин у јединству вере, у јединству духа, у јединству власти старешина помесних цркава, у јединству циља и јединственом начину канонског управљања у свим помесним црквама (Мт 18, 17; Лк 24, 46—48; ДА 20, 28).¹ То јединство Цркве чувало се и може се очувати само ако се очува онај ред и поредак, који је Православна црква у своме учењу заједнички усвојила и општим законодавством утврдила. Христос је обећао да ће бити са Црквом само ако ради у име Његово и има међусобну љубав (Мт 18, 20; Јн 13, 35; ДА 1, 21—26; 15, 1—29). Само под условом јединства Васељенска црква признаје самосталност обласних цркава, које се под заклетвом обавезују да ће то јединство чувати по канонским прописима.²

Помесне цркве су самосталне условно. Оне су самосталне, али нису независне. Оне су самосталне: 1. у избору своје целокупне јерархије и предстојника своје цркве (ап. 34, 35; I вас. саб. 6 и 7; II вас. саб. 2; III вас. саб. 8; Трул. 20, 36 и 39; Антиох. 9, 13 и 19); 2. у јерархијским правима и повластицама једне цркве пред другима (I вас. саб. 7; II вас. саб. 2; III вас. саб. 8; IV вас. саб. 12; Трул. 36). 3. самосталне у управи и доношењу месног законодавства и самосталном суду (ап. 37; I вас. саб. 5; II вас. саб. 2; IV вас. саб. 19; Трул. 8; VII вас. саб. 6; Антиох. 20; Лаодик. 40; Карт. 18) и 4. самосталне су у неговању месних обичаја и обреда црквених (в. Увод у Посланицу источних патријарха, л. 13 б, Москва 1848).³ — Али, све помесне цркве су зависне од догматског учења Цркве, па зато по канонима не смеју и не могу: а) да уводе ново учење о вери (I вас. саб. 1 и 7; Трул. 2; Карт. 2); б) да одступају од закона и канона Васељенске цркве (Трул. 2; VII вас. саб. 1); в) да уводе новотарије у цркви (Трул. 13, 28, 29, 32, 55, 56, 81; VII вас. саб. 7; Гангр. 21; Карт. 37 и др.); г) не смеју да руше јединство Цркве, газећи утврђени ред и поредак у Цркви (ап. 12 и 13, 15, 16 и 32; I вас. саб. 5 и 20; II вас. саб. 2 и 6; IV вас. саб. 11 и 13; Трул. 56 и др.) и д) не смеју да вређају месна права и стечене обичаје других цркава (III вас. саб. 8; IV вас. саб. 28; Трул. 36, 37 и 39; Карт. 70; Вс. Вел. 1 и др.).⁴

Идеја аутономије црквеног живота, која је била непозната античком свету, проистиче из самих основа хришћанства и са развојем Цркве све више долази до изражаја.⁵

У првим вековима постојао је велики број цркава са самосталном управом. То су биле матичне цркве, основане од апостола. Касније су и извесне митрополије имале ширу или ужу самосталност у управи. Њих је, како тврди грчки канонски коментатор Валсамон, у IV веку било више од стотину,⁶ а појам самостална црква означава се са називом „црква“. Али од V века, услед бољих комуникација и других чинилаца, а нарочито због централизације државне организације,

¹ Н. Милаш, Православно црквено право, Београд 1926, 223—225.

² Исто, 226. Г. А. Ράλλη και Μ. Ποτλίη, Σύσταγμα τῶν βεῖων και ἱερῶν κανόνων. Ἀβήροι, 1853, V, 177—185 (даље: Рали и Потли, Синтагма).

³ Исто, 221. Рали и Потли, Синтагма, I, 38—41.

⁴ Исто, 50—53.

⁵ Г. Острогорски, Однос цркве и државе у Византији, Сабрана дела V, Београд, 1970, 237.

⁶ Рали и Потли, Синтагма, 1852, II 173.

тај број се све више смањивао, тако да је после VII васељенског сабора број цркава са пуном управом и судском влашћу на Истоку био сведен на свега седам. А то су биле пет патријаршија: Римска, Цариградска, Александријска, Антиохијска, Јерусалимска и две записне аутокефалије: Кипарска и Јерменска црква.

Од IX века је за те делове цркве са самосталном управом био усвојен као опште признат назив *аутокефалија*.⁷ Од тога времена под аутокефалном црквом подразумева се онај део цркве, који има организацију такве суверене власти, да може самостално управљати свим спољашњим и унутрашњим пословима који се тичу тога дела цркве. Битна особина њене суверености је у томе што своју власт добија непосредно од оснивача Цркве, Господа Исуса Христа, преко хиротоније њеног првог епископа, извршене само од осталих епископа дотичне области, која му даје пуноћу апостолске власти стога што су, на крају крајева, све аутокефалне цркве апостолске, било да су непосредно основане од апостола, било да су то постале генеалогичком хиротоније преко матере цркве. А то значи имају непрекидни ланац власти, чији прави беоцут преко апостолске власти доводи чак до власти Господа Исуса Христа. Дакле, имати аутокефалију значи имати свој извор суверене власти у управи и судству, сами себи бирати и хиротонисати епископе, од предстојника до викара, судити им, а ту је и извор свију других права (II вас. саб. 8). А где не постоји могућност хиротоније предстојника једне аутокефалне цркве од својих епископа, ту нема ни аутокефалије (II вас. саб. 2; III вас. саб. 8; IV вас. саб. 28 и Трул. 39).⁸

МОТИВИ, УСЛОВИ И ФАКТОРИ КОЈИ СТВАРАЈУ АУТОКЕФАЛИЈУ

Постанак аутокефалних цркава никада није био случајан. Увек су то налагали виши интереси цркве и то се остваривало на основу одређених форми по канонском реду, и то са знањем и *сагласношћу целе цркве*. Постоје три канонске чињенице које се узимају у обзир

⁷ Овај назив долази од грчке речи *αὐτός* = сам и *κεφαλή* = глава и означава самосталну организацију, која сама бира старешину (главу) организације и има суверену управну власт. После формирања патријаршија постојале су извесне епархије које су биле изузете од месног митрополита и потчињене непосредно патријарсима. Од VII века па даље Цариградска патријаршија имала је велики број таквих епархија (а после митрополија) тако да је у IX веку њихов број достигао 41, а у X веку од 50 епархија, које су биле изузете од месних митрополита и биле подчињене лично цариградском патријарху. Многе од њих већ су биле уздигнуте на степен митрополија. Такве митрополије називале су се аутокефалним (*αὐτοκέφαλος*), мада су оне биле аутокефалне само у односу на месног митрополита, али су биле подчињене Цариградској патријаршији (В. В. Болотов, в Лекци по историји древет цркви III. С. Петербургъ, 1913, 336—338).

⁸ Рали и Потаи, Синтагма, II, 171 и VI, 258. О аутокефалности у православној цркви има више расправа које ову тему обрађују са разних аспеката. Као најважније навешћемо следеће радове: С. Тројицки, Суштина и фактори аутокефалије, Архив за правне и друштвене науке, Београд 1933, бр. 3, Државна власт и црквена аутокефалија, Архив 1933, бр. 6; Цариградска црква као фактор аутокефалије, Архив 1937, бр. 1; О црквеној аутокефалији, Журнал Московской патријархии 1948, бр. 7; М. Zyzykin, Autokefalja zasady i jej zastowania, Warszawa 1931; А. Lotocki: Autokefalja (zasady autokefalji), Warszawa 1932; J. S. Langrod. O autokefalji prawoslawnei u Polsce, Warszawa 1931.

при оцени да ли је у интересу цркве да се један део одвоји, и да ли је то правилано и канонски изведено, и то:

I Мотиви који истичу разлоге да је тако дељење у интересу цркве;

II Канонски услови који су неопходни за стицање аутокефалије, без којих једна црква не може да живи, и

III Правни чиниоци који стварају аутокефалију.

Овде ће бити речи о свима њима посебно.

I Мотиви

На основу канонског реда и историјског искуства углавном су истицана три мотива: а) територијална удаљеност, б) државна независност, и в) етничко-национална средина.

а) *Територијална удаљеност.* — Територијална удаљеност од црквене метрополе и околности које су због тога настале служиле су често пута као мотив да нека покрајина, као део једне аутокефалне цркве, постане самостална и добије своју аутокефалију. То је, напр., послужило као мотив да добију своју аутокефалију: Персијска црква (крајем III века), Јерменска (крајем IV века), Иверска-Грузијска (крајем VII века), чији се поглавари назваше католикоси. То је дуго времена служило као мотив и Картагинској цркви да брани своју аутокефалију од римске цркве. Стога је у том смислу донето више правила. Нарочито се истиче канон (Карт. 17) у коме се каже: „Свака митрополија, која је много удаљена мора имати свога епископа који првенствује.“⁹ А острво Кипар је због неприступачности већ од првих дана имало своју аутокефалију. Касније, мотивом територијалне удаљености користиле су се Руска и Српска црква при тражењу своје аутокефалије.¹⁰

Заиста, у ранија времена, због тежкоћа комуницирања, мотив територијалне удаљености могао је да игра значајну улогу у икономији цркве. Данас је, међутим, тај мотив, услед савремених саобраћајних средстава, изгубио скоро сваки значај. И тамо где би раније следила аутокефалија, данас је довољна аутономија.

б) *Државна независност.* — Иако се канонски државна политичка независност никада не може узети као главни фактор или једини услов за стицање црквене аутокефалије (IV вас. саб. 12; Карт. 96; и IX пм. саб. 15), ипак је у току прописности служила као један од врло често коришћених мотива, те је имала велико значење у тежњи да један део цркве добије аутокефалност. Стога видимо да су са државном самосталношћу често ницале поједине аутокефалне цркве, или су државним нестанком и оне губиле своју самосталност. То је долазило из природе интересних веза између ове две организације. Иницијатива да један део цркве постане аутокефалан у оквиру граница једне

⁹ Милаш, Правила, II, 149.

¹⁰ Доментијан (превео Л. Мирковић), Живот Светога Саве и Светога Симона Београд 1938 (даље: Доментијан) 114; Теодосије Живот Светога Саве, Старе српске биографије, превео М. Башкић, Београд 1924 (даље: Теодосије), 182.

независне државе потицала је од државе, обично из три разлога: 1) да би црквена самосталност што више ојачала етнички и национални елемент у тој области; 2) да црквена власт на тој територији не би зависила од неког религиозног центра који се налази ван територије те независне државе, и 3) разлог — финансијски, пошто се зна да у црквеној организацији све епархије треба да дају свој допринос централној црквеној управи, а независна држава не жели да њен новац иде у другу државу без реципрочне вредности.

Мати црква је увек ценила ове разлоге, а при одлуци се руководила вишим интересима цркве, па је у оправданим случајевима, ако би ти разлози стварно постојали, излазила у сусрет жељама државних власти. Али ако би се надлежна црквена власт уверила да би то служило више на штету, него на корист томе делу цркве, она би онда негативно одговорила на жеље државне власти. Такав је став црква заузимала кроз целу историју, кад год је била слободна да реагује. Цар Велентијан, напр., био је доделио самосталност Никејској митрополији и својим указом је одделио од Никомидијске митрополије, али Четврти васељенски сабор то није признао, и поводом тога је издао своје 12. правило, које осуђује такав поступак.¹¹ Тако је, такође, било и 1872. године, када је Цариградска патријаршија одбила да даде самосталност Бугарској цркви, или 1921. године, када је Руска црква одбила захтев Пољске владе да даде аутокефалију Пољској цркви.¹²

Политичка независност је само једна од околности за покретање питања аутокефалности, али сама по себи није неки битни услов, нити правни чинилац који ствара аутокефалију. Чињеница пак, да су многе цркве после политичке независности добиле и црквену самосталност, показује само то да је овај мотив условио тражење црквене самосталности тамо где су испуњени сви други услови и где је надлежна црквена власт нашла да то интереси цркве захтевају.

Канонске норме не знају за неопходну везу између политичке независности и самосталности цркве.¹³ Напротив, канони то осуђују (II вас. саб. 12). Често позивање на 17. правило Четвртог васељенског сабора, које је поновљено у 38. правилу Шестог васељенског сабора, не односи се директно на ово питање, пошто то правило не говори о аутокефалији, него о разграничењу епархија и митрополија у једној аутокефалној цркви, па је ту убачен и случај кад се оснива један нови град „царском влашћу“. Ово због тога што су све црквене области имале већ стечена права и ако је неко, на основу канона (III вас. саб. 8, IV вас. саб. 28) поседовао једну територију више од тридесет година, она мора непроменљиво остати његова (IV вас. саб. 17 — део први), док се за „нови град“, који се подиже „царском влашћу“ не може позивати на стечена права, па му зато правила предвиђају раз-

¹¹ Н. Милаш, Правила Православне цркве, Нови Сад 1895 (даље Милаш Правила), I, 360; Дѣянія вселенскихъ соборовъ, Казань 1865, IV, 83—84.

¹² Б. Волобујев, Кома је потребна аутокефална Пољска црква, Хришћански живот (Срем. Карловци) 1923, 1—2, 68.

¹³ На четвртој седници Халкидонског васељенског сабора, решено је да у раздељењу граница цркве важе одлуке црквене власти на основу канона, а не одлука државних власти. Са овим су се сложили и царски изасланици на сабору (Дѣянія Вселенскихъ соборовъ Казань 1865, IV, 83—84.

граничење, које треба да иде према државним границама (IV вас. саб. 17 — део други). Дакле, само у случају оснивања новог града са митрополијским значајем додељују му се области црквене према граници државне поделе. Тако су ово, 17. правило Четвртог васељенског сабора, схватили сви канонски коментатори православне цркве,⁴ тако се и у пракси поступало. Историја сведочи да је баш у време доношења ових канона у Византији било неколико аутокефалних цркава: александријска, антиохијска, цариградска, кипарска и др. А ако би се схватило да „црквено дељење мора ићи са државним“, онда би се тражило да у Византији буде само једна аутокефална црква. И касније, у Турској, Аустроугарској и Русији било је по неколико аутокефалних цркава. Исто тако канони дозвољавају (IV вас. саб. 28, његов други део) да једна аутокефална црква протезе своју власт у више цркава. То је данас пракса код свих православних аутокефалних цркава.

Што се пак усвојила пракса, да главни градови провинција бивају и црквени центри, то су диктирала практични разлози, интереси и потреба цркве. У те градове су најчешће навраћали епископи из провинције ради свршавања својих послова, па је епископ главног града, долазећи с њима у контакт, лакше и успешније могао свршавати многе црквене послове. Самим тим он је уздизао свој положај, јер је и другима могао бити од користи. Зато се и сабори, кад потврђују такво стање, позивају „на старе обичаје“ (I вас. саб. 6; III вас. саб. 8; Трул. 36; Антиох. 9 и др.).

Православна црква начелно сматра себе као друштво потпуно и независно од државе, које води рачуна о својим интересима. Зато она овај мотив и цени само са аспекта својих интереса. У противном, не би била ни слободна, ни независна. Па и кад је излазила у сусрет државним тежњама, она је црквено дељење допуштала само у адекватној физиономији и са политичким дељењем; тако, ако је у питању суверена, независна држава, и црква је у њој могла добити потпуну самосталност, аутокефалију, а ако је у питању полусуверена држава, онда је од цркве могла добити само аутономију. О томе нам историја хришћанске цркве даје пуно сведочанстава. Најближи пример нам је за то историја цркве у Србији. После првог и другог устанка Србија постаје полусуверена држава, а ускоро затим и црква добива адекватни суверенитет — аутономију, зависну од Цариградске патријаршије. А када је Кнежевина постала суверена, независна држава, и црква 1879. године добива од Цариградске патријаршије црквени суверенитет — аутокефалију, равноправност са осталим аутокефалним црквама. Према томе, државни суверенитет може послужити као мотив да један део цркве добије аутокефалију, али то не може бити фактор који аутоматски ствара аутокефалију цркве за своју територију.

в) *Етничко-национална средина*. — Овде пре свега спада етничко-национална разлика. Међутим, овај релативни мотив нема обавезан карактер и правни чиниоци могу да га узму у обзир само кад то одговара интересима цркве. У ствари, како у Св. писму, тако и у

⁴ Рали и Потли, Синтагма, II, 46.

канонима, нигде се не налази наредба да црквено дељење мора ићи са националним. Али, чињеница је да канони то и не осуђују.

Поборници националних цркава данас се најчешће позивају на 34. апостолско правило, чији је превод баш у том смислу код многих народа прилагођен. На српском језику, у преводу епископа Никодима Милаша, почетак овога правила гласи: „Епископи свакога народа треба да познају првога између њих и да га сматрају као главу, и да ништа важнијега не предузимају без његовога знања“...¹⁵ Оваде је, као и код осталих Словена, реч *ἐθνος* преведена са народ. Међутим, у време стварања овога правила та реч је значила и провинцију, што је у црквеном дељењу одговарало епархији, а касније — митрополији. Зато кад се ово правило понавља у 9. Антиохијском правилу, тада је место израза *ἐθνος* стављено *ἐπαρχία*, област¹⁶, док Стефан Ефески у VI веку ову реч у истом правилу замењује са митрополија. И Св. Сава у Крмчији, наводећи ово правило, не помиње народ, иако би он можда највише за то имао разлога, кад би ово правило имало тај смисао. Тамо се каже: „Без свога старјешине епископи ништа да не предузимају“;¹⁷ разуме се изван своје епархије. И сви канонски коментатори су ово правило разумели у том смислу.¹⁸

Црква има наднационални карактер. У њој, како каже ап. Павле, нема Грка, ни Јеврејина, варварина ни Скита (Кол. 3, 11). То опет не значи да поједине области нису биле чисте или претежно једне нације и да једна читава самостална црква није могла чинити једну етничку целину, јер читаве области биле су једне нације. Али дељење није било правило, нити циљ цркве. Напротив, циљ је цркве да приведе Христу ове народе на односној територији, па и етничка целина у томе понекад може помоћи. Ап. Павле каже: „Јеврејима био сам као Јеврејин, да Јевреје придобијем. Онима без закона био сам као без закона, да придобијем оне који су без закона, и свима био сам све, да како год спасем кога“ (I Кор. 9, 20.) Па ако су прилике такве, да је у интересу цркве, приликом давања аутокефалности морала се обратити понекад пажња и на национално питање. Ово опет никако не сме да буде на штету интереса других православних цркава, јер међу православним не може да буде прозелитизма.

Из историје развитка самосталних, аутокефалних цркава видимо да је било врло мало њих које су имале чисто национално обележје. Називи и титуле не иду по нацијама, него по главним градовима предстојника дотичне цркве, или по земљишту које она обухвата. Тако су патријарси самосталних цркава носили титуле по градовима: цариградски, александријски, антиохијски, јерусалимски, триновски, пећки, московски, карловачки, или су цркве називане по територији: кипарска, грузијска, бугарска, румунска, јеладска итд., али никако по нацијама. И Св. Сава се потписивао као „архиепископ све српске земље и поморске“.¹⁹

¹⁵ Милаш, Правила, I, 95.

¹⁶ Исто, II, 59.

¹⁷ Кормчая книга, Москва, I, Правила светих апостола л. 9.

¹⁸ Рали и Потан, Синтагма, I, 47.

¹⁹ М. Југовић, Титуле и потписи архиепископа и патријараха српских, Београд, 1934, 5.

Када је Бугарска православна црква, приликом тражења аутокефалије 1870. године, заснивала своје тражење на принципу етничких услова, Цариградска патријаршија јој је то енергично оспорила, доказујући да тај услов нема никакве важности за дељење једне цркве.²⁰ Чак је такву тежњу огласила као јерес и осудила као „филетизам“ на цариградском сабору 1872. године, према та осуда није прихваћена од целе православне цркве.

II Канонски услови

Канонски услови су они битни елементи, потребни за нормалан и самосталан живот једног дела православне цркве. Међутим одмах треба истаћи да ни сами ови услови не стварају аутокефалију. Њу стварају правни чиниоци — потврда и констатација од надлежне црквене власти. Могу постојати сви услови, али ако нису уследили правни чиниоци, као фактори који то утврђују, аутокефалије нема.

1. Битни услови су неопходни, јер без њих и правни чиниоци не могу дати неком делу цркве пуну аутокефалност. По канонима постоје таква два услова, и то а) воља оног дела цркве, који тражи аутокефалност, и б) способност тога дела цркве на самосталан живот.

а) *Воља дела цркве који тражи аутокефалију.* — Цркву сачињава епископат са другим клиром и народ. Зато се под вољом цркве подразумева воља клира и народа, јер ни воља само народа, ни само клира нису услов за аутокефалију. Овај услов су сагласност воље и клира и народа. Јер само постојање јединства клира и народа може бити гаранција за напредак цркве, стога што је „чувар благочестија само тело цркве, то јест сам народ“, како се каже у Посланици источних патријараха од 6. маја 1748. године, упућене свим православним црквама. Само по себи жеља извесног дела цркве да добије аутокефалију, није у супротности са божанским правом и канонима (ДА 8, I; 11/22; ап. 34, 35; I вас. саб. 6 и 7; II вас. саб. 2; III вас. саб. 8; Трул. 20, 36, 39 и др.). Зато је највећи број цркава и добијао аутокефалију на сопствену иницијативу.

Воља као услов има основа у Светом писму и канонима. Тако се у Делима апостолским каже: „Тада одлучише апостоли и старешине са свом црквом, да изаберу између себе људе и да их с Павлом и Варнавом пошаљу у Антиохију“ (15, 22). А апостол Петар препоручује пастирима да пасу стадо „не силом него својеволјно“ (I Петар 5, 2).

И канони у питању новог дељења цркве дају народној вољи велику предност. У томе се нарочито истичу правила Картагинског сабора. Ако „после смрти свога епископа, народ није хтео имати свога епископа, него је зажеleo придружити се области другог неког епископа, ово му се не мора запречити“, каже 99. правило тога сабора.²¹ Или: „Ако је једно место удаљено подједнако од једног и другог места, нека припадне ономе кога народ изабере“, каже 118. правило истог сабора.²²

²⁰ М. Зизикин, *Аутокефалија и принципије примѣненія*, Воскресное чтение, Варшава 1931, св. 27, 348; Т. С. Бурмов, *Грчко-бугарска распра*, Софија 1902, 585; Поповић, *Опћа црквена историја*, II, 653.

²¹ Милаш, *Правила*, II, 234.

²² Исто, 247.

На вољу као услов често су се позивале и мајке цркве у својим томосима, приликом давања аутокефалије појединим црквама. А то значи да се излазило у сусрет жељи „свега благочестивога народа“, дотичне области (напр. приликом проглашења самосталности Бугарске, Румунске и Српске цркве).

Жељу извесног дела цркве за аутокефалијом износи, по канонима, народ и клир, заједничким захтевом, или пак епископат, као представник и заступник клира и народа. Дешавало се понегаде, где је постојала узајамна контрола између цркве и државе, да се држава јављала као заштитник цркве, па је државна власт износила тај захтев као жељу клира и народа. А ако се мати црква увери да за дељење не постоји воља тога дела цркве, или да та воља није потпуна, она не дозвољава аутокефалију. Тако је Руска црква одбила захтев Пољске владе 1921. године, јер то није жеља „православних епископа и народа у пољској“, како је речено у Посланици патријарха Тихона. Мати црква је одбијала захтев и кад се увери да би то било на штету интереса тога дела цркве, који тражи одвајање. Тако је Цариградска црква одбила захтев Албанске цркве, 1923. године, за аутокефалију, из страха да ће се њеним издавањем само православље у Албанији бити угрожено.

б) *Способност тога дела цркве за самосталан живот.* — Аутокефалија се може дати само оном делу цркве који може бити способан за самосталан живот. А може бити способан на самостални живот само ако има независну управу и судство, народ и територију, јер у другим стварима — догматским и канонским — ниједна црква није независна, него је у зависности и духовном јединству са свим православним аутокефалним црквама.

Символ самосталне, аутокефалне цркве по канонима јесте могућност самосталног избора и постављења првог поглавара и свих епископа, од сопствених епископа, из своје аутокефалне цркве.

Као минимум за способност једног дела цркве на самосталан живот по канонима се тражи да мора имати, и то у крајње нужним случајевима, бар четири епархијска епископа. Иначе, канони траже да „многи епископи; пошто се заједно сакупе нека постављају епископа, ако је пак преко потребно, нека три епископа, по наредби онога који је први, поставе епископа“ (13. пр. Карт. сабора). Само „ако је то нужно, или због цркве хитна потреба, или због даљине пута, нека се бар тројица на једном месту скупе, а одсутни нека такође свој глас даду, приступајући кроз грамате и тада нека се обави рукоположење“, наређује 4. правило Првог васељенског сабора и 3. правило Седмог васељенског сабора. „Мање од три епископа, као што је устаљено, не може се сматрати довољним за постављење епископа“, каже 49. правило Картагинског сабора.

Према томе, пошто упражњено место једног умрлог епископа могу попуњити најмање три епископа, то се за самосталност цркве тражи бар четири епископа. То је најмања канонска норма коју су одредили Први васељенски сабор својим 4. правилом и Седми васељенски сабор својим 3. правилом. Ово има свој догматски основ у Св. писму (Мт. 18, 20). Али одавде не следује да је тај број довољан и за постојање и нормалан живот једне аутокефалне цркве. Напротив, пуноћа црквеног

живота захтева да свака аутокефална црква има више од четири епископа.

Има извештан број канона који за једну аутокефалну цркву тражи већи број од четири епископа. То је свакој аутокефалној цркви потребно да би могла судити свим члановима цркве, у свим инстанцама. Јер, напр., 1. правило Цариградског помесног сабора каже, да епископа не могу свргнути ни три епископа, него се то чини „одлуком већег сабора,“ док 12. правило Картагинског сабора тражи чак дваест епископа за суд епископима.

Углавном, по правним узусима, што траже и канони (5. пр. I вас. саб., 6. пр. II вас. саб. и 9. пр. IV вас. саб.), за свако суђење морају постојати две инстанце. Зато и осуђени епископ мора имати право апелације на суд прве инстанце, па ако су четири епископа за суд прве инстанце, онда суд апелације мора бити шири, и свакако у том суду треба да буде више од четири епископа.

Приговор пак да су постојале неке аутокефалне цркве (Синајска, Црногорска, Буковинско-далматинска) и којима није било четири и више епископа, није оправдан што те цркве, уствари, никада нису имале пуну аутокефалију. То су биле аутономне епархије, потчињене другим аутокефалним црквама, које су им посуђивале епископе ради хиротонисања њихових поглавара. А црква која мора да позајмљује епископе ради хиротонисања свога поглавара не може се сматрати аутокефалном, јер самим тим што од другог позајмљује један део власти, она већ нема пуну црквену сувереност.²³

Колики је пак број верника потребан за једну аутокефалну цркву, канони о томе не говоре ништа. Али пошто аутокефална црква мора имати најмање четири епархије, чије устројство и администрација захтевају приличан службени апарат, то би и број верника требало да буде велики.

Само по себи се разуме да свака црква мора имати територију и простор где ће протезати своју власт. Још су апостоли изабрали области где су проповедали и оснивали цркве. Али тачних разграничења није било све до половине IV века, кад се почело канонима утврђивати да свака епархија, а тим пре и свака самостална црква, мора имати тачно утврђене границе (6. пр. I вас. саб.; 8. пр. III вас. саб.; 17. пр. IV вас. саб.; 25. Трул. и др.). Међутим, канони ништа не говоре о томе колики је простор потребан за једну аутокефалну цркву. Али из смисла 6. правила Првог васељенског сабора и историјског искуства произлази да су то морале бити посебне области, где су околности и прилике диктирале дељење, ради општега добра и успеха цркве. Иначе, црква Христова по својој задаћи и духу хришћанског учења тежи јединству у свим црквеним делатностима, а не дељењу.

III Правни чиниоци који стварају аутокефалију

Под правним чиниоцима који стварају аутокефалију подразумевају се видљиви фактори највише црквене власти који дају акта, којима се изражава воља носиоца власти и гаранција могућности за стварање аутокефалије.

²³ Рали и Потан, Синтагма, V, 329; Ј. Поповић, Опћа црквена историја, Срем. Карловци 1912, I, 734.

Према историјским подацима и канонским прописима акта о дељењу појединих делова цркве и стварању самосталних аутокефалних цркава доносила су само суверена тела, која имају суверену власт у цркви, а то су: васељенски или помесни сабори аутокефалних цркава, на основу два правна чиниоца, и то на основу: а) стечених права, и б) сагласности матере цркве, тј. сагласности оне цркве, од које жели један део да се одвоји, ако су мотиви оправдани и потребне услове има.

а) *Стечена права*. — Суверену власт у цркви апостоли су предали целом епископату. У догматском погледу, у питањима вере и морала, та је власт увек недељива, те је суверен цео епископат. Али у питањима управе цркве, власт је дељива. То се потврдило од самог почетка. И на васељенским саборима је у име целог епископата потврђено да су у области управе цркве суверене самосталне цркве.

Питање оснивања нових цркава било је од интереса за целу цркву. Зато је од самог почетка до данас учествовала цела црква. У првим вековима се то најбоље читавало преко васељенских сабора. Сабори су утврдили ред и поредак постојећих цркава (6. пр. I вас. саб.; 2. и 3. пр. II вас. саб.; 8. пр. III вас. саб.; пр. 28. IV вас. саб. итд.), оснивали нове (9. пр. IV вас. саб.) и установили норме на основу којих ће се у будуће вршити оснивање нових цркава, дакле сагласношћу целе цркве.

Као основа за проглашење једне цркве самосталном служило је пре свега очување већ стечених права. Давност једне аутокефалије била је свето поштовање, на основу „стечених права и старих обичаја.“ „Да свакој појединој епархији — наређује 8. правило Трећег васељенског сабора — буду очувана чиста и неповређена права, која од самог почетка и од давнина ужива, сходно обичају који је од старине утврђен.“ Значи, оно са чим се црква већ сагласила. У првим вековима хришћанства аутокефалија је призната прво оним црквама за које се веровало да су их апостоли или њихови директни наследници основали, а Васељенски сабори су то потврдили и по тој истој пракси црква је даље наставила. На основу тих стечених права потврђена је, напр. самосталност Кипарској цркви, на Трећем васељенском сабору. Кипарска црква је још од ап. Варнаве била самостална и њени епископи су рукополагали свога предстојника. Али када је Кипар у политичком погледу потпао под Антиохију, тада је антиохијски епископ, уз пристанак државних власти, то искористио и протегаво своју власт над Кипром. Међутим, Трећи васељенски сабор (пр. 8.) враћа и потврђује самосталност Кипарске цркве баш на основу њених стечених права.

На основу стечених права враћена је аутокефалност и Јерусалимској цркви на Првом (пр. 7.) и Четвртном васељенском сабору (пр. 36.). У овим случајевима сабори нису разматрали мотиве и услове за самосталност, јер се само по себи разумевало да то поседују, пошто без тога ни раније не би могле бити самосталне. Овде се само чувају стечена права по канонском реду, пошто је њена аутокефалност и раније дошла уз сагласност целе цркве.

И у каснија времена црква је увек чувала стечена права, нарочито ако су та права једне самосталне цркве била легално добивена, па су доцније насилно отета од неке политичке власти. Од времена васељенских сабора па све до данашњих дана процена стечених права

једне цркве остала је у надлежности епископата оне аутокефалне цркве, под коју суверено спада у моменту тражења аутокефалности. На тај начин током времена овај правни чинилац прелази у друге, а то је:

б) Воља сабора аутокефалне цркве у чијој се јурисдикцији налази део цркве који тражи самосталност, или пристанак мајке цркве.

Дељење једне аутокефалне цркве од почетка је канонски вршено само уз сагласност епископата сабора, као највишег органа дотичне цркве. Само сабор мајке цркве може дати сагласност једном делу своје цркве да се одели и постане самосталан и аутокефалан. Па и то може учинити само црква која има пуну аутокефалију, која има суверену власт над тим делом цркве који тражи самосталност. Нико не може дати другоме што нема сам, каже се у Номоканону уз Велики Требник. Мати црква је та која има да процени мотиве и услове, на основу којих се тражи дељење, водећи рачуна о томе да ли то дељење одговара вишим интересима како онога дела који тражи дељење, тако и целе цркве. Без сагласности матере цркве нема аутокефалије. Иначе, ако би други, спољашњи чиниоци то могли да изводе на њеној територији, онда она не би била ни суверена, ни аутокефална.

Историја нам сведочи да ниједно цепање неке од аутокефалних цркава није успело без сагласности сабора епископата те цркве. Сви покушаји државних власти, или клира и народа појединих области да се оделе, без воље мајке цркве, остали су безуспешни. Такви покушаји су стварали само раскол. Тако је, напр. насилно отцепљење Јерменске цркве, 374. године, од Кесарије, изазвало анатему св. Василија Великог; оснивање Јустинијане Приме 535. изазвало је протест римског папе, под чију је јурисдикцију она потпала, па није чудо што је постојала свега десет година, док није поново потчињена Риму, 545. године;²⁴ бугарски владари Петар и Асен су 1186. насилно прогласили Трновску патријаршију, па су били у расколу око педесет година, све док им аутокефалију није признала Цариградска патријаршија 1235. године; цар Душан је насилно одвојио 1346. неколико епархија од Цариградске цркве, што је довело до раскола који је трајао двадесет и девет година, док се оне нису повратиле матери цркви и док није скинута анатема; Грчка је самовласно 1833. године прогласила самосталну цркву у Јелани и била у расколу седамнаест година све док јој самосталност није канонским путем дао синод Цариградске патријаршије; исти је случај био и са Румунском црквом 1865., Албанском 1924., Пољском 1924. и др.²⁵ Бугарска црква је 1871. године самовласно прогласила аутокефалност своје цркве, што није признала Цариградска патријаршија, чији је саставни део била, и остала у шизми све до 1947. године, када је аутокефалност призната од стране матере цркве.

Дакле, нема аутокефалије за неку оделену цркву, па ма је све друге цркве признале, само ако то признање не долази од њене мајке цркве. Најбољи нам је пример за то поменути случај са Бугарском

²⁴ Ф. Гранић, Црквено-правне глосе на привилегије Охридској архиепископији, Гласник скопског научног друштва књ. I, св. 1 (Скопље) 1925; 4; Радојчић, Свети Сава и аутокефалност, 215.

²⁵ С. Тројицки, Државна власт и црквена аутокефалија, Архив 1933 св. 6—7.

црквом, одн. њеним издавањем, иако су јој то биле признале Руска, Јерусалимска и Српска црква. Она је била у шизми све до 1947. године. Њену аутокефалност нису признавали ни сопствени чланови цркве, црквеноправни писци Бобчев и Цанков баш зато што није имала сагласност мајке цркве (в. Устав правосл. бугарске цркве, Цирих 1918, 77 на немачком).

Реч је, дакле, о канонској норми утврђеној од апостола и васељенских сабора (34. ап.; 12. пр. IV вас. саб.; 53, 96 и 98. пр. Карт. и 2. пр. Сард.), „да народ... не може имати засебног епископа... ако то није наредио пуни сабор дотичне митрополије заједно са првим епископом, и ако на то не пристане онај под чијом је управом пре дотична црква била.“ (98. пр. Карт.). Ако нема те сагласности, а дељење се насилно изврши, онда је то пут ка шизми.

На основу позитивних и несумњивих података, ако су мотиви за тражење дељења оправдани и услови стварни и потпуни, мати црква удовољава захтев за аутокефалност и после обављених свих канонских прописаних припрема, специјалним саборским актом проглашава извештај део своје цркве одвојеним и аутокефалним. О томе, специјалном посланицом, извештава све православне аутокефалне цркве, како би нову цркву увеле у пословну способност за међусобно канонско општење. Тај акт, дакле, може потећи само од стране мајке цркве. Декларације пак других о признању једне цркве аутокефалном само су констатације чињенице и пристајак да се са њом, као таквом, канонски сарађује. А ако о томе нема акта, решења мајке цркве, којим се неком признаје самосталност, онда нема шта да се признаје, јер ту нема ни аутокефалије.

Али иако је мајка црква једини меродавни фактор при одлучивању да ли треба да се одвоји један део њеног сувереног тела — помесне цркве у засебну аутокефалну цркву, тај догађај има шире значење и тиче се целе Православне цркве. Рађа се један нови члан у Породици Православља, који треба да буде равноправан и суверен са другим помесним православним црквама, коме треба утврдити ранг међу другим члановима Православне цркве. Треба утврдити да ли његова појава не иде на уштрб стечених права других чланова заједнице и тиме ремети канонско јединство целе Православне цркве (I вас. саб. 6, 7 и 15.; II вас. саб. 2.; III вас. саб. 8.; Трул. 39 и 102, итд.).

Ради чувања црквеног јединства, тражена је сагласност целе цркве по свим питањима од општег значаја, која су се појављивала као нова у крилу цркве. Зато, још из раних времена хришћанства био је усвојен узус, да се пре давања аутокефалије једном делу цркве, о томе упитају све постојеће аутокефалне цркве. То се радило прво на васељенским саборима, а касније изменом упитника и мирних писама.²⁰ Тако је напр. урадила Цариградска патријаршија 1870. године, приликом тражења аутокефалности од стране бугарског епи-

²⁰ Неће бити на одмет да овде наведемо сведочанство једног старог бугарског рукописа, који говори о томе каква је била процедура за стицање аутокефалности у XIII веку. Наиме, за време моћнога цара Асена II бугарска црква је била обновљена, па је за њу тражена аутокефалија од византијског цара у Никеји Јована Ватаца — Дуке и цариградскога патријарха Германа II, који је тада пребивао у Никеји. Према неким изворима преговори су почели 1232, а окончани тек 1235. године. (Ник. Радијчић, Свети Сава и аутокефалност српске и бугарске цркве, Глас СКА 179, Београд 1939, 193.). Овај догађај је касније

скопата. Исто је било и приликом уздизања Српске цркве на степен патријаршије 1920. године.²⁷

Тенденција појединих помесних аутокефалних цркава, да присвоје право да оне саме једноставно додељују аутокефалност појединим деловима православне цркве на основу тога што уживају право части или поседују моменталну политичку или финансијску моћ, било да се позивају на број верника — нема за собом никакве канонске вредности, јер су све аутокефалне цркве веће или мање, богате или сиромашне потпуно суверене на стечена права (IV вас. саб. 17; VI вас. саб. 25.).

Постоји неколико врста аутокефалија, али најчешће су ове две: а) потпуна аутокефалија, где се помесној цркви предаје пуна власт, као што је самостално посвећење поглавара цркве, сопствено законодавство и пуноћа судске власти, б) условна аутокефалност, са извесним ограничењем и обавезама према мајци цркви, као што су потврда поглавара нове цркве, присуство преставника матере цркве при избору и посвећењу,²⁸ задржавање извесне судске власти, обавезно узимање св. мира и обавезно помињање на богослужењима поглавара матичне цркве.²⁹ Та ограничења се морају нагласити у томосима, који се дају одељеној цркви при њеном проглашењу. Ова друга врста је са ограниченим суверенитетом, док прва је потпуно суверена по свим питањима самосталне управе.

описан у старом бугарском рукопису, под називом „Синодикон цара Борила“. Из описа се види како се бугарски цар Асен II обратио византијском цару Јовану Ватацу с молбом за посредовање код патријарха Германа II, да се бугарској цркви додели самосталност — патријаршија. Иако је патријарх Герман II пристао на цареву молбу, ипак се цар преко патријарха и уз патријархово писмо обратио и свим источним патријарсима: јерусалимском Атанасију, александријском Николају, и антиохијском Симеону за сагласност и приставак. Тек кад је патријарх Герман II од њих добио сагласност са сабором је потписао и послао 1235. године Томос бугарском патријарху Јоакиму, као докуменат о канонском признању самосталности бугарске патријаршије и успостављању сестринских односа. (М. —. Поруженко, Синодикон цара Борила, Бугарски старини VIII, 1928, 84—88.). И овде је интересантно напоменути да је и тај Томос садржавао обавезу да бугарски патријарх на богослужењима обавезно помиње име цариградског патријарха.

²⁷ Гласник, Службени лист Српске православне цркве, Београд 1922, бр. 9, 130.

²⁸ Такав случај је био са трапезунтском самосталном црквом у Трапезунтском царству, где је у томос приликом давања самосталности тој цркви 1260. унето и присуство представника Цариградске патријаршије приликом избора поглавара те Цркве (Радојчић, Свети Сава и аутокефалност, 230).

²⁹ Не би се могао усвојити мишљење неких историчара да спомињање поглавара матичне цркве у самосталној цркви не смањује степен њене аутокефалности, него значи истицање јединства учења православне цркве...“ Јер, једно је узета обавеза сталног помињања поглавара матријархалне цркве на богослужењима, што значи извесну зависност и нижи ранг, а друго је израз љубави и јединства учења, кад поглавари самосталних цркава помињу на литургији поглаваре свих самосталних цркава, или бар поглаваре са истим или вишим рангом, што чине из љубави а не по обавези. Да је Цариградска патријаршија узету обавезу спомињања њеног поглавара на богослужењима сматрала као зависност од матере цркве, имамо доказ у једном писму цариградског патријарха Калиста из 1355. године, упућеном свештенству Трновске патријаршије, где се Трновски патријарх оптужује да не спомиње на служби Божјој име цариградског патријарха иако то стоји у Томосу о успостављању Бугарске патријаршије, који је издао патријарх Герман II године 1235. (F. Miklosich et J. Müller, Acta et diplomata I, Wien 1860, 436, 437—438).

Zusammenfassung

Dr. Blagota Gardašević:

KANONISCHE GRUNDLAGEN FÜR DAS ERREICHEN DER AUTOKEPHALIE IN DER ORTHODOXEN KIRCHE

In dem Artikel werden zunächst die dogmatischen Grundlagen über die Einheit der Kirche und daraufhin die historische Entwicklung der administrativen Teilung in verschiedene selbständige Gebiete aufgezeigt, die den Namen Autokephalie erhielt. Diese Bezeichnung bedeutete die Vollkommenheit der Macht in diesem Teil der Kirche: in Rechtssprechung und Gesetzgebung und besonders in der selbständigen Wahl und Weihe der Bischöfe vom Oberhaupt bis zum Vikarbischof, deren Reihe sich über die Apostel zu unserem Herrn Jesus Christus Selbst erstreckt. Da jedoch die Schaffung einer autokephalen Kirche ein sehr wichtiges Ereignis für die gesamte Orthodoxe Kirche darstellt, muß sie unter Zustimmung der gesamten Kirche und auf fester kanonischer Grundlage erfolgen. Die kanonischen Grundlagen verlangen, daß hierfür eine große Notwendigkeit vorhanden sein muß. Daher sind die Motive für die Zustimmung dargelegt: territoriale Abgeschlossenheit, eine eigene staatliche Einheit und ethnisch-nationale Interessen. Weiterhin muß dieser Teil der Kirche beweisen, daß er für ein selbständiges Leben weit genug entwickelt ist — das ist das Verlangen des Volkes und des Klerus, und es müssen die Bedingungen dafür vorhanden sein. Und schließlich, wenn die Motive gerechtfertigt sind und die Bedingungen für ein selbständiges Leben eines Teils der Kirche bestehen — erscheint als Faktor die Mutterkirche, zu der dieser Teil der Kirche gehörte, und sie kann als einzige unter Zustimmung der übrigen autokephalen Kirchen einem Teil ihrer Kirche die Autokephalie verleihen.

Резюме

Д-р Благота Гардашевич

КАНОНИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЛЯ ПРИОБРЕТЕНИЯ АВТОКЕФАЛЬНОСТИ В ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ

В данной статье, сперва изложены догматические основы о единстве Церкви, а затем историческое развитие административного деления на несколько самостоятельных областей, — которые получили название автокефальности. Это название означало полноту власти в той части Церкви; в суде, законодательстве, а особенно в самостоятельном выборе и хиротонии епископов, начиная с предстоятеля этой областной церкви до викария, чья цепь идет через апостолов до самого Господа Иисуса Христа. Однако, так как основание какой ни будь автокефальной церкви является важным событием для всей Православной Церкви, то оно должно быть с согласия целой Церкви и на утвержденном каноническом основании. Но канонические основы хотят, чтобы это была большая потребность Церкви, каковая излагается в мотивации согласности, а это суть: территориальная отдаленность, отдельное государство и этическое — национальные интересы. Затем эта часть Церкви должна доказать что она доросла для самостоятельной жизни-а этим является стремление народа и клира, чтобы осуществили эти условия. Если мотивы покажутся оправданными и существуют условия для самостоятельной жизни части Церкви-является как фактор мать Церковь, которой эта часть Церкви принадлежала и только она с согласия остальных автокефальных Церквей, может дать автокефальность какой то части своей Церкви.